Socio- Political empowerment of Rural Women in Gadchiroli District.

गडचिरोली जिल्हयातील ग्रामीण महिलाचे सामाजिक व आर्थिक सक्षमीकरण.

डॉ. नागसेन मेश्राम भूगोल विभाग प्रमुख

व सहयोगी प्राध्यापक

षंकरराव बेझलवार कला – वाणिज्य महाविद्यालय, अहेरी

सारांष ।इेजतंबज रू. गडचिरोली जिल्हा 26 ऑगस्ट 1982 मध्ये चंद्रपुर जिल्हयातुन वेगळा होऊन स्वातंत्र्य जिल्हा म्हणुन महाराश्ट्राच्या व भारताच्या नकाषावर आला आहे. या जिल्हयाला गौरवषाली इतिहास आहे. वैभवषाली वनसंपत्ती आहे. बारमाही वाहणा–या नदया आहेत. उच्च दर्जाचे लोह खनीज सुरजागड येथे आहे. आदिवासी बहुल व जंगलव्याप्त जिल्हा आहे. या जिल्हयातील आदिवासी प्रामाणिकपणे निसर्गाषी नाते जोपासणारे आहे या जिल्हयातील आदिवासी हे आर्थिक दृश्टया, षैक्षणिक दृश्टया, आरोग्याच्या दृश्टीने कमकुवत असले तरी उच्च कोटींची श्रीमंती यांचेकडे आहे. ग्रामीण भागाचे प्रमाण जास्त आहे. त्यामुळे या जिल्हयातील ग्रामीण महिलांचे सक्षमीकरण होणे गरजेचे आहे. आदिवासी व गैरआदिवासी महिलांच्या सक्षमीकरणाचे निकश हे वेगवेगळे असले तरी ग्रामीण व नागरी महिलांच्या सक्षमीकरणात बरीच तफावत दिसुन येते. या सक्षमीकरणासाठी षासन स्थरावरून विविध योजना राबविण्यात येतात. ग्रामीण आदिवासी महिला हया पुरूशांच्या तुलनेत श्रम जास्त करतात परंतु त्यांना तो दर्जा प्राप्त झालेला नाही. तरी सुध्दा षहरी महिलांच्या बरोबरीने कार्य करण्यासाठी या महिला कधीही तयार असतात हे अलिकडच्या सर्वेक्षणातुन सिध्द झाले आहे. या जिल्हयात एकही मोठ उद्योग धंदा नाही. उद्योग विरहित या जिल्हयात जे उपलब्ध आहे. जे षेतीतुन उत्पादीत केले जाते तसेच वनविभागाकडुन जे प्राप्त होते त्या आधारे सक्षमीकरणात वाढ होत आहे. षैक्षणिक दृश्टया मागारू असलेल्या हा जिल्हा देषाच्या मुख्य प्रवाहामध्ये येत असुन या जिल्हयातील काही व्यक्ती हे आंतरराश्ट्रीय दर्जाचे ठरले आहे त्यामुळे ग्रामीण महिलांच्या सक्षमीकरणासाठी समाज, राजकारण, अर्थकारण यामध्ये महिलांचा पुढाकार असल्यास यांचे सक्षमीकरण होऊ षकते.

बिज संज्ञा ।ज्ञमल ॅवतके रू. सामाजिक, आर्थिक, राजकिय, षैक्षणिक, सक्षमीकरण.

संषोधनाचा उद्देष ।पउंदक व्इरमबजपअमे रू.

1) गडचिरोली जिल्हयातील ग्रामीण महिलांचे आर्थिक सामाजिक सक्षमीकरणाचा अभ्यास करणे.

2) गडचिरोली जिल्हयातील ग्रामीण महिलांची आर्थिक सक्षमीकरणाचा अभ्यास करणे.

3) गडचिरोली जिल्हयातील ग्रामीण महिलांचे षैक्षणिक सक्षमीकरणाचा अभ्यास करणे.

गृहितके भ्लचवजीमेपे रू.

1) गडचिरोली जिल्हयातील ग्रामीण महिलांचे सामाजिक सक्षमीकरण होत आहे.

2) गडचिरोली जिल्हयातील ग्रामीण महिलांचे राजकिय सक्षमीकरण होत आहे.

3) गडचिरोली जिल्हयातील ग्रामीण महिलाचे षैक्षणिक सक्षमीकरण होत आहे.

संषोधन पध्दती त्मेमंतबी डमजीवकवसवहल रू.

प्रस्तुत संषोधनासाठी दुय्यम आकडेवारीचा वापर करण्यात येत आहे आवष्यक त्या ठिकाणी स्तंभालेखाद्वारे आलेखाद्वारे संषोधन प्रक्रिया पूर्ण होणार आहे. विकासाचे प्रतिमाने मांडली जाणार आहे.

अभ्यास क्षेत्र ैजनकल ।तमं रू.

1) स्थान व विस्तार :— प्रस्तुत लघुषोध निबंधासाठी गडचिरोली जिल्हया घेण्यात आलेला आहे. गडचिरोली जिल्हा हा चंद्रपुर जिल्हापासुन 26 ऑगस्ट 1982 रोजी स्वातंत्र्य झाला आहे. भौगोलीक दृश्टया हा जिल्हा महाराश्ट्राच्या आग्नेय दिषेला असुन यांचे स्थान 19^0 ते 21^0 उत्तर अक्षांष व 80^0 ते 81^0 पुर्व रेखांष यांच्या दरम्यान पसरलेला आहे. या जिल्हयाच्या उत्तरेस भंडारा जिल्हा, पुर्वेला छत्तीसगढ राज्यातील राजनांदगांव व बस्तर जिल्हा, दक्षिणेला तेलंगाना राज्यातील अदिलाबाद व करिमनगर जिल्हा तर पष्चिमेला महाराश्ट्रातील चंद्रपुर जिल्हयाच्या सिमा आहे. वैनगंगा ही या जिल्हयातील प्रमुख नदि आहे. ही नदी चंद्रपुर व गडचिरोली जिल्हयाचा सिमा रेशा आहे तर वर्धा व वैनगंगा या नदीचा संगम चपराळा येथे होतो व संयुक्त प्रवाह प्राणहिता या नावाने वाहात जातो. प्राणहिता नदी ही महाराश्ट्र व तेलंगाना राज्याची सिमा रेशा आहे. हि नदी सिरोंचा तालुक्यातील नगरम येथे गोदावरीला जाऊन मिळते. या संगमावर तेलंगाना राज्यात कालेष्वर मंदिर प्रसिध्द आहे. इंद्रावती नदी ही महाराश्ट्र व छत्तीसगढ या राज्याची सिमा रेशा असुन इंद्रावती व गोदावरी चा संगम महाराश्ट्र तेलंगाना व छत्तीसगड या तिन्ही राज्याच्या सिमा जेथे एकत्रित येतात ते ठिकाण म्हणजे सोमनुर येथे संगम आहे. गडचिरोली जिल्हयाचे क्षेत्रफळ 14442 चौ.कि.मी. आहे. क्षेत्रफळाच्या आकारमानात हा जिल्हा महाराश्ट्रात चौथ्या क्रमांकाचा आहे. महाराश्ट्राच्या एकुण क्षेत्रफळापैकी 4.7ः क्षेत्रफळ या जिल्हयाने व्यापलेले आहे. जिल्हा विभाजना पुर्वी गडचिरोली आणि सिरोंचा या दोनच तहसिल होत्या तसेच गडचिरोली व अहेरी हे दोनच महसुल उपविभाग होते. विभाजनानंतर गडचिरोली जिल्हा हा गडचिरोली, आरमोरी, कुरखेडा, धानोरा, चामोर्षी, सिरोचा, अहेरी व एटापल्ली अषा आठ तहसिलामध्ये विभागला गेला. परंतु 7 ऑगस्ट 1992 ला महाराश्ट्र षासनाने या जिल्हयाचा भौगोलिक परिस्थितीचा आढावा घेता महसुल उपविभागाची पुर्नरचना करून देसाईगंज उपविभाग करण्यात आला आहे. सध्या 12 तालुके या जिल्हयात आहेत, अहेरी, आरमोरी, भामरागडा, चामोर्षी, देसाईगंज, धानोरा, एटापल्ली, गडचिरोली, कुरखेडा, कोरची, मुलचेरा, सिरोंचा,

भौगोलीक रचना :— भौगोलीक रचनेचा विचार केल्यास गोदावरी खो—यातील हा प्रदेष आहे. प्राणहिता, वैनगंगा, दिना, गाढवी, पामुलगौतम, बांडीया, इंद्रावती, वैलोचना, पोरनिद्रा या सर्व गोदावरीच्या उपनदया आहेत. गडचिरोली जिल्हयाचा पष्चिमेकडील भाग वैनगंगा खोरे म्हणुन ओळखला जातो यामध्ये गडचिरोली, आरमोरी, चामोर्षी, अहेरी व सिरोंच या समावेष होतो. जिल्हयातील धानोरा, एटापल्ली, अहेरी व सिरोंचा या तहसिलचा भाग उंचवटयाचा असुन याच भागात घनदाट जंगले आहेत. याच भागात अहेरी, भामरागड, पळसगड, टिप्पागड, सुरजागड, प्रमुख टेकडया आहेत. या जिल्हयातील सर्वात उंच षिखर गडलगट्ट (967 मी.) आहे. या टेकडया रांगाना प्रादेषिक नावे देण्यात आली आहेत. यापैकी टिप्पागड रांगा, सिरोंचा जवळील सिरकोंडा व इंद्रावतीजवळील गडलगट्टा या रांगा महत्वाच्या आहेत. टिप्पागड रांगाची उंची 609 मिटर आहे तर सिरोचा रांगाची उंची 548 मिटर आहे.

सक्षमीकरण :— सक्षमीकरण ही एक लांब प्रक्रिया आहे. महिला सक्षमीकरणात महिलांच्या सर्वात्रित विकास हा महतवाचा घटक आहे. यामध्ये बौध्दिक, मानसिक, षारिरीक, षैक्षणिक आर्थिक, सामाजिक व राजकिय सक्षमीकरणाचा समावेष होतो. गडचिरोली जिल्हयातील ग्रामीण महिलाचे सामाजिक व आर्थिक सक्षमीकरण या षोध निबंधामध्ये या जिल्हयातील प्रत्येक तालुक्यातील ग्रामीण महिलांचा विचार करण्यात आलेला आहे. त्यातुन पुढे त्यांच्या सक्षमीकरणाच्या प्रक्रियेचा विचार होणार आहे. गडचिरोली जिल्हयातील ग्रामीणा महिला या प्रामुख्याने खेडेगाव, वस्त्या, टोले, पाडे यामध्ये विखुरलेले आहे ग्रामीण भागाचा प्रषासकिय विभाग हा ग्रामपंचायतीवर अवलंबुन असतो. या जिल्हयात एकुण 1679 गावे आहेत. त्यापैकी काही गावे ही गिणे गावे आहेत. एकुण ग्रामपंचायतीची संख्या 467 आहे. ब—याच गावामध्ये ग्रामपंचायत नाही तर गट ग्रामपंचायत आहे. सहा ते सात गावे मिळुन गट ग्राम पंचायत तयार करण्यात आली आहे.

ज्ंइसम . 1

गडचिरोली जिल्हयातील ग्रामीण महिलांची संख्या

वर्श	एकुण लोकसंख्या	ग्रामीण स्त्रीया	वाढ
1961	386392	188559	—
1971	522229	253510	2.37
1981	637336	307808	2.25
1991	787010	355971	2.50
2001	970294	446386	2.10
2011	1072942	473619	0.56

वरिल सारणी क्र. 1 वरून असे दिसुन येते की गडचिरोली जिल्हयातील एकुण लोक संख्येमध्ये ग्रामीण स्त्रियांची संख्या व प्रत्येक जणगणनेमध्ये झालेली वाढ दाखविण्यात आली आहे. गडचिरोली जिल्हा हा पुर्वी चंद्रपुर जिल्हयात होता. परंतु 26 ऑगस्ट 1982 पासुन स्वातंत्र्य झाला. 1961 हे आधार वर्श घेऊन प्रत्येक 10 वर्शात ग्रामीण स्त्रिया मध्ये वाढ झालेली आहे. वाढीचा दर सुरूवातीला जास्त होता परंतु 2001 व 2011 मध्ये तो कमी झाला आहे. ते आलेखाद्वारे दर्षविण्यात आले आहे. एकंदरीत वाढत्या लोकसंख्येचा विचार केल्यास या जिल्हयात सुध्दा वाढत्या लोकसंख्येला आळा घालण्यासाठी विविध उपाय योजना लागु करण्यात आल्या आहेत. सार्वजनिक आरोग्य, ग्रामीण, रूग्णालय, उपजिल्हा रूग्णालय, प्राथमिक आरोग्य केंद्र, उपकेंद्र, अंगणवाडी केंद्र अषा कार्यकर्त्या तसेच कुटूंबाप्रती असलेली जागरूकता येथील स्त्रियामध्ये आली आहे म्हणुन वाढीचा दर कमी झाला आहे

ज्ंइसम . 2

तालुक्यातील निहाय ग्रामीण स्त्रीयाची संख्या.

अ.क्र.	तालुका	एकुण लोकसंख्या	स्त्रीयांची संख्या
1	अहेरी	102383	51066
2	आरमोरी	97097	48210
3	भामरागड	36325	18006
4	चामोर्षी	173486	58613
5	देसाईगंज	54826	27200
6	धानोरा	82698	141169
7	एटापल्ली	81713	40754
8	गडचिरोली	91811	45106
9	कुरखेडा	78643	38859
10	कोरची	42811	21724
11	मुलचेरा	45787	22349
12	सिरोंचा	67329	33563

सारणी क्र. 2 एकुण ग्रामीण लोकसंख्या व स्त्रीयाचे प्रमाण तालुक्यानुसार दर्षविण्यात आले आहे. यामध्ये सर्वाधिक महिला चामोर्षी तालुक्यात असुन सर्वात कमी मुलचेरा तालुक्यात ग्रामीण महिला आहेत. मुलचेरा तालुका हा बंगाली विस्थापिताचा तालुका आहे. त्यामुळे 1971 व नंतर आलेले बंगाली भाशीक लोक आपापल्या सोयीने जंगलात वास्तव्य करीत होते व हळुहळु त्याच ठिकाणी त्याची वस्ती गावे तयार झाली आहेत.

मुळात आदिवासी व ग्रामीण भागात जन्मदर हा मर्यादित स्वरूपात आहे. इतर तालुक्याचा विचार केल्यास महिलांच्या संख्येमध्ये फार वाढ झालेली नाही. ज्या महिला आहेत त्यांच्या सक्षमीकरणाच्या विविध योजना या जिल्हयात निर्माण झाल्या आहेत. आदिवासी समाज हा जरी पुरूश प्रधान असला तरी काही अंषी महिलांना निर्णय प्रक्रियामध्ये सहभागी करून घेतले जाते.

सामाजिक सबलीकरण :— समाजीक सबलीकरण म्हणजे समाजामध्ये असलेले महिलांचे स्थान. या जिल्हयामध्ये ग्रामीण भागात प्रामुख्याने गोंड, परधान, माडीया, बडा माडिया, महार, कुणबी, मरार, कलार, मादगी, भोई, कापेवार, सालदार, तेली, माळी इ. जातीचे लोक राहतात. यामध्ये षेती हा व्यवसाय प्रामुख्याने महिलाचे आधारे पुर्ण केला जातो. षेतकरी कुटूंबात स्त्रीया हया षेतीचे काम करतात तसेच व्यवसाय सुध्दा करतात. आळवडी बाजारात पुरूशाच्या तुलनेत स्त्रियांचे प्रमाण हे जास्त असतात. समाजातील चांगले निर्णय घेत असतात स्त्रियांना प्राध्यान्य देण्यात येतात. कोणत्याही व्यक्तिला समाज व्यवस्थेत विषिश्ट काही जे स्थान प्राप्त झालेले असते त्याला दर्जा असे म्हणतात. सामाजिक दर्जाचे क्रियाषिल स्वरूप म्हणजे भूमिका होय. व्यक्ती आपल्या स्थानाला अनुसरून असणारे कार्य ज्या रितीने पार पाडते त्याला भूमिका असे म्हणतात. अलीकडच्या काळात या जिल्हयात स्त्रियांना सामाजिक दर्जा प्राप्त झालेला आहे. कारण थोडया फार स्त्रिया षिकलेल्या आहेत. षहरी वातावरणचा परिणाम होत आहे. लग्न, कुटूंबातील एखाली खरेदी, गृहबांधकाम, यामध्ये स्त्रियांना सामावुन घेतले जाते. कारण घरची संपुर्ण जबाबदारी ही स्त्रियांवर असते. मुला, मुलीचे उच्च षिक्षण, तसेच सामाजिक समस्या निर्माण झाल्यास त्या सोडविण्यासाठी स्त्रियांचा विचार घेतला जातो. यातुन सामाजिक सबलीकरण होत आहे.

जिल्हयातील प्रत्येक तालुक्यातील ग्रामीण महिलांचा विविध उपक्रमात असलेला सहभाग खालील प्रमाणे आहे.

तालुका	सामाजिक उपक्रम		लग्न प्रसंगी		संपत्ती खरेदी		मुला मुलीचे षिक्षण		जातीय न्याय निवाडा	
	होय	नाही	होय	नाही	होय	नाही	होय	नाही	होय	नाही
अहेरी	85	15	80	20	75	25	50	50	55	45
आरमोरी	80	20	70	30	70	30	75	25	50	50
भामरागड	85	15	70	30	60	40	50	50	55	45
चामोर्षी	85	15	80	20	75	25	75	25	50	50
देसाईगंज	80	20	70	30	60	45	75	25	50	50
धानोरा	80	20	80	20	85	15	75	25	60	40
एटापल्ली	80	20	80	20	80	20	80	20	80	20
गडचिरोली	75	25	75	25	80	20	75	25	75	25
कुरखेडा	75	25	75	25	80	20	75	25	75	25
कोरची	80	20	80	20	80	20	80	20	80	20
मुलचेरा	80	20	80	20	80	20	80	20	80	20
सिरोंचा	80	20	80	20	80	20	80	20	80	20
।अमतंहम	84	19.5	80	20	80	20	80	20	80	20

स्पश्टीकरण :— वरिल आकडेवारी वरून असे दिसुन येते की, प्रत्येक तालुक्यामध्ये ग्रामीण महिलाचे विविध उपक्रमामध्ये जो सहभाग नोंदविला जातो त्यामध्ये सरारी 85ः महिलाचा प्रत्यक्ष सहभाग असुन 15ः महिलाचा अंषतः सहभाग दिसुन येतो. त्याची कारणे त्या त्या परिवारामध्ये पुरूशाची मक्तेदारी दिसुन येते किंवा महिलांना पुरेषा प्रमाणात सहभाग बद्दल माहिती दिली जात नाही. सामाजिक उपक्रमामध्ये सामाजिक कार्यक्रमामध्ये सर्वाधिक महिलाची पसंती दिसुन येते. लग्नप्रसंगी मुलीचे लग्न, मुलाचे लग्न जोडतांना आजही महिलांची पसंत ही

पुर्णपणे राहात नाही. बरेचदा ग्रामीण आदिवासी मुली, मुल लग्नाचा स्वतंत्र्य विचार असुन गोटुल मध्ये जेव्हा भेटी होतात तेव्हा ते स्वतःचा जोडीदार निवडला जातो. मुला मुलीच्या षिक्षणाच्या बाबतीत सर्वाधिक होकार हा महिलांचा असतो. आर्थिक परिस्थिती हलाखीची असल्यास पुढिल उच्च षिक्षणासाठी 200ः महिला घरच्या कामासाठी मुलीचा वापर करतात त्यामुळे उच्च षिक्षणाचे प्रमाण कमी आहे. जातीय न्याय निवाडा करताना वयोवृध्द अनुभव संपन्न महिलाचा विचार केला जातो. महिला निर्णय घेतात यामध्ये बरेचदा जुन्या चाली रिती, रूढी, परंपरा जोपासल्या जातात. प्रसंगी जातीय न्याय निवाडा देताना जातीकडुन बहिश्कृत केले जाते. यामध्ये वयोवृध्द महिलाचा निर्णय अंतिम मानला जातो. अलीकडच्या काळात मात्र यामध्ये फारच बदल झाला आहे. महिलांना विविध कार्यासाठी जेव्हा घराबाहेर पडावे लागते तेव्हा त्यांना स्वतःची अस्मिता जानवु लागते. षैक्षणिक सुधारणा बचत गट, इतरांषी येणारा संबंध यातुन बहिकृत करण्याचे प्रमाण तसेही कमी झाले आहे. महिलांच्या सक्षमीकरणासाठी वरिल घेतलले निकश हे सरासरी 800ः पर्यंत आहेत याचाच अर्थ असा की महिलाचे सामाजिक सक्षमीकरण होत आहेत.

महिलांचा राजकिय सहभाग :— गडचिरोली जिल्हयात 12 तहसिल आहेत. तसेच 12 पंचायत समित्या आहेत. पंचायत राज यामध्ये त्रिस्तरीय राजकिय व्यवस्था आहे. स्वातंत्र्य प्राप्ती नंतर गाव, तालुका, जिल्हा व राज्य याविशयी विकासात्मक दृश्टीकोन स्विकारून त्या त्या स्तरावर स्थानीक स्वराज्य संस्था व षासन यांच्या समन्वयातुन देषाचा राज्यकारभार चालु राहावा यासाठी अनेक प्रयत्न करण्यात आले 73 व्या घटनादुरूस्तीमध्ये गाव तेथे ग्रामपंचायत, तालुका तेथे पंचायत समिती व जिल्हा तेथे जिल्हा परिशद अषा स्थानिक स्वराज्य संस्था निर्माण करण्यात आल्या आहेत. मुंबई ग्रामपंचायत आणि महाराश्ट्र जिल्हा परिशद व पंचायत समिती दुरूस्ती विधेयक 1994 या नावाचा कायदा 22 एप्रिल 1994 रोजी संमत करण्यात आला. मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, 1958 व महाराश्ट्र जिल्हा परिशद व पंचायत समिती अधिनियम , 1961 या जुन्या कायदयात दुरूस्त्या करून 23 एप्रिल 1994 पासुन महाराश्ट्र नविन पंचायत राज सुरू झाले. त्यामध्ये 33ः महिलांना आरक्षण असावे परंतु हे आरक्षण सर्व जातितील महिलांना आळीपाळीने देण्यात यावे अषी तरतुद करण्यात आली असुन आरक्षणाची सोडत ही मुंबई येथुन होत असते त्यानुसार प्रत्येक जातीतील महिलांना राजकारणात सहभाग नोदविता येतो. यातुन महिलाचे सक्षमीकरण होण्यास सुरूवात झाली आहे. गडचिरोली जिल्हयात तसे हे प्रमाण 50ः आहे. एकुण जिल्हा परिशदेच्या निव्राचन गणानुसार 52 जागा असुन यामध्ये 26 महिला आहेत. म्हणजे 500ः जागा वर महिला सदस्य आहेत. ती संख्या खालील प्रमाणे आहे. तसेच पंचायत समिती मध्ये महिलांची सरासरी संख्या 20 आहे याचाच अर्थ असा की महिलाचा राजकिय सहभाग वाढत असुन राजकिय सक्षमीकरण होत आहे. 2017 पासुन पंचायत समिती स्तरावर असलेल्या ग्राम पंचायत यांना नगरपंचायतचा दर्जा देण्यात आला असुन प्रथम जेव्हा नगरपंचायतीच्या निवडणुका झाल्या तेव्हा 6 नगराध्यक्षा हया महिला होत्या.

गडचिरोली जिल्हयाती जिल्हा परिशद सदस्य व पंचायत समिती सदस्याची संख्या.

अ. क्र.	तालुका	जिल्हा परिशद सदस्य	पंचायत समिती सदस्य
1	अहेरी	03	20
2	आरमोरी	03	15
3	भामरागड	02	10
4	चामोर्षी	06	15
5	देसाईगंज	02	10
6	धानोरा	02	08
7	एटापल्ली	02	06
8	गडचिरोली	02	10
9	कुरखेडा	01	08
10	कोरची	01	07

11	मुलचेरा	01	06
12	सिरोंचा	03	10
एकुण		**28**	**125**

स्पश्टीकरण :–

वरिल आकडेवारीवरून असे दिसुन येते की, गडचिरोली जिल्हयातील जिल्हा परिशद सदस्य संख्या 52 असुन त्यापैकी 28 महिला सदस्या आहेत. जिल्हा परिशदे अंतर्गत प्रत्येक तालुक्यामध्ये लोकसंख्यानुसार गण तयार केले जातात. काही तालुक्यामध्ये गणाची संख्या जास्त आहे तर काही तालुक्यामध्ये गणाची संख्या कमी आहे. तरी सुध्दा जिल्हा परिशदेमध्ये महिलांची संख्या 50ः पेक्षा जास्त आहे. पंचायत समितीमध्ये लोकसंख्येनुसार पंचायत समिती प्रभाग तयार केले जातात. ग्रामपंचायत अंतर्गत येणा–या 10 ते 12 ग्रामपंचाय मिळुन एक प्रभाग केला जातो. त्या प्रभागामध्ये पुरूशा बरोबर महिला सुध्दा निवडणुकीत सहभाग नोंदवितांना दिसतात. प्रत्यक्ष पणे निवडणुक प्रक्रियेत सहभागी होऊन विवियध राजकिय पक्षाच्या चिन्हावर उभे राहतात व निवडुन येतात. गडचिरोली जिल्हयात भारतीय राश्ट्रीय कॉग्रेस, राश्ट्रवादी कॉग्रेस, भारतीय जनता पार्टी, बहुजन समाज पार्टी, भारतीय कम्युनिश्ट पार्टी (मार्क्सवादी), षिवसेना, गोंडवाना गणतंत्र पार्टी, भारतीय किसान पक्ष, वंचित बहुजन आघाडी, भारतीय रिपब्लीकन पार्टी (आठवले गट) पिपल्स रिपब्लीकरन पार्टी, आंबेडकराईट पार्टी, आप, नागविदर्भ आंदोलन पार्टी अषा प्रमुख पक्षाच्या महिला उमेदवार उभ्या राहतात. तर काही स्वतंत्र्य म्हणुणही उभ्या राहतात. आदिवासी बहुल क्षेत्रासाठी आदिवासी विद्यार्थी संघ ही राजकिय पार्टी असुन या पार्टीकडुन महिला उभ्या राहतात. व निवडुन येतात. याचाच अर्थ असा की हा जिल्हा आदिवासी असुनही महिलाचा राजकिय सहभाग वाढत आहेत. जिल्हा परिशद अध्यक्षा पासुन ग्रामपंचायतच्या सरपंच पदापर्यंत महिला पोहचलेल्या आहेत. ग्रामपंचायत मध्ये सहभाग घेतात गावातील विविध समस्यावर निर्णय देण्यात सरपंच मागे राहत नाही तर त्या योग्य निर्णय घेताना दिसुन येतात. गावातील पिण्याचे पाणी, रस्ते, दिवाबत्ती स्वच्छता, हागणदारी मुक्त गाव, आदर्ष गाव, ग्रामस्वच्छता अभियाना अंतर्गत काही महिलांनी घेतलेले निर्णय हे गाव विकासासाठी अतिषय महत्वाचे असतात. षिक्षण, स्वच्छता, आरोग्य, दारूबंदी, नषाबंद, अषा समाजोपयोगी अभियानात महिला हिरीटीने भाग घेतात हा संपूर्ण जिल्हा नक्षल प्रभावित असला तरी या जिल्हयात निवडणुकीत जनतेचा सहभाग महत्वाचा असतो. यामध्ये महिला जागरूकतेने निवडणुकीत सहभाग नोंदवितात.

निश्कर्श ब्वदबसनेपवद रू.

1) वरिल सर्व विवेचनावरून उपलब्ध झालेल्या आकडेवारीवरून गडचिरोली जिल्हयातील ग्रामीण महिलाचे सक्षमीकरण झाले आहे.

2) गडचिरोली जिल्हयातील ग्रामीण महिलाचे राजकिय सक्षमीकरण झाले आहे.

3) गडचिरोली जिल्हयातील ग्रामीण महिलाचे षैक्षणिक सक्षमीकरण होत असुन त्यांना प्रोत्साहन देणे गरजेचे आहे.

4) महिला सक्षमीकरणासाठी जोपर्यंत घराचा पुरूश वर्ग महिलांना सहकार्य करणार नाहीत तोपर्यंत त्या प्रोत्साहीत होणार नाही. त्यासाठी प्रोत्साहन व संधी देण्याची गरज आहे. संधी प्राप्त झाली तर त्या संधीचे सोने करणार आहेत यात वाद नाही.

संदर्भ त्मिमितमदबमे रू.

1) आगलावे डॉ. प्रदिप ''सामाजिक संषोधन पध्दतीषास्त्रे व तंत्रे'' श्री साईनाथ प्रकाषन नागपूर.

2) भांडारकर डॉ. पु. ल. ''सामाजिक संषोधन पध्दती'' महाराश्ट्र विद्यापीठ ग्रंथ निर्मिती मंडळ, नागपूर.

3) क–हाडे डॉ. बि. एम. ''सामाजिक संषोधन पध्दती'' पिंपळापुरे प्रकाषन नागपूर.

4) आगलावे डॉ. प्रदिप ''आदिवासी समाजाचे समाजषासन'' साईनाथ प्रकाषन नागपूर.

5) लोटे रा. ज. भारतीय समाज आव्हाने आणि समस्या पिंपळापुर ॲन्ड कं. पब्लिषर्स नागपूर.

6)ँनांदजंँतांद –ँनउंद झंसलंद बींनकींतल श्ळसवइंसप्रंजपवद ंदक त्नतंस क्मअमसवचउमदजॅक्छ चनइसपीमतेे ंदक कपेजतपइनजवते छमू क्मसीपण्श

7) ग्रामविकास कार्यक्रमाची एक झलक ग्रामीण विकास मंत्रालय भारत सरकार.

8) लोकप्रषासन (च्वस 311) यषवंतराव चव्हान महाराश्ट्र मुक्त विद्यापीठ नाषिक.

Dr. Nagsen Namdeo meshram S.B. College Aheri

CUSTOMER ACKNOWLEDGMENT

Date: 06-02-2020 Rs. 1000 —

We acknowledge receipt NEFT / RTGS instruction(s) reference no.

Branch : Aheri Name and Signature of Bank Official :

Bank Seal with Date & Time of Request